

‘OG JEG VIL SÅ GERNE EJE MIN EGEN TID...’

Kvindelig arbejderlitteraritet i Tove Ditlevsens *Ungdom og Barndom*

Af Nicklas Freisleben Lund og Magnus Nilsson

I flere af sine hovedværker skildrede Tove Ditlevsen sin opvækst i 1920’er og -30’ernes københavnske arbejderklasse. Alligevel er hun sjældent – som forfatteren Olga Ravn profileret har påpeget – blevet opfattet som del af den danske arbejderlitterære tradition. Denne artikel undersøger, hvordan tilfældet Ditlevsen kan belyse og udfordre forholdet mellem køn og kanon i arbejderlitteraturens etablerede historie. Og hvad der sker, når man læser hendes erindringsromaner *Barndom* (1967) og *Ungdom* (1967) som arbejderlitteratur – og i dialog med Martin Andersen Nexøs *Ditte menneskebarn* (1917-1921).

I dansk litteraturhistorie har Tove Ditlevsen (1917–1976) – både i sin levetid og efter sin død – indtaget en privilegeret position som en af de mest velkendte og populære forfattere.¹ Forfatterskabet har dog også haft høj- og lavkonjunkturer, når det kommer til akademisk-kritisk status og bevågenhed.² På den graf repræsenterer de senere år et toppunkt, da Ditlevsen her har oplevet en iøjnefaldende *revival* blandt forskere og kritikere; en kursstigning, der er gået hånd-i-hånd med et bemærkelsesværdigt comeback i form af markant fornyet læserinteresse.³

Den positive vektor rækker udover landets grænser. I resten af Skandinavien taler man om forfatterskabets “renässans”⁴ og den såkaldte erindrings-trilogi – *Barndom* (1967), *Ungdom* (1967) og *Gift* (1971) – har gået et internationalt “segertåg”⁵ Den er i dag udkommet på godt 30 sprog, har høstet bred kritikerhyldest og opnået status som en *minor classic*.⁶

En motor i det hjemlige ditlevsenske boom har været digtantomologien *Der bor en ung pige inde i mig, som ikke vil dø* (2017). Udgivelsen redigeredes af forfatteren Olga Ravn, der i sit efterord argumenterer for Ditlevsens litterære kvalitet samt stadige relevans og aktualitet. Afsættet for denne artikel er netop et af dette efterords centrale udsagn, der udgjorde overskriften på Ravns kronikversion af teksten i *Information*: “Tove Ditlevsen var arbejderforfatter”.⁷ Det *statement* er en kritisk-polemisk intervention i dansk litteraturhistorie-skrivning, hvori kvindelige klasseerfaringer som Ditlevsens, skriver Ravn, “ikke tidligere er blevet anset for at være arbejderlitteratur” (Ravn 2017a, 141).

Der er to forbundne argumenter på spil her. Det første er, at Ditlevsen – fejlagtigt – er blevet holdt ude af arbejderlitteraturens kanon. Det andet er, at hun ikke er et enestående tilfælde, men et emblematiske udtryk for en ge-

*Tove Ditlevsen
1966. Foto: Jørgen
Schjøttz.*

nerel udeladelse af kvindelige forfattere, erfaringer og perspektiver fra den arbejderlitterære tradition, hvilket – ifølge Ravn – skyldes en nedvurdering af den sociale reproduktions sfære:

Det revolutionære subjekt, eller arbejderen, er altid blevet opfattet som værende en mand på fabrikken. Når kvinder sætter børn i verden, børn der vokser op for at kunne gå på fabrik, alt det arbejde, der ligger i at reproducere arbejdskraft [...] er arbejde, er produktion, reproduktion og bør ansues som sådan. [...] Altså er kvindens litteratur om egen krop og husholdning *arbejdspladslitteratur*. Tove Ditlevsen var arbejderforfatter.⁸

Denne artikel flugter med Ravns kerneargument: at mange af Ditlevsens værker udgør essentielle bidrag til dansk arbejderlitteraturhistorie, om end de ikke er blevet institutionaliseret som sådan. Dens formål er derfor at tage Ravn på ordet og undersøge hvad der sker, når man læser Ditlevsen *som arbejderlitteratur*.

De følgende sider kommer dog også til at diskutere Ravns udlægning. Det handler bl.a. om en mindre, men vigtig accentforskydning. Det er således misvisende at karakterisere situationen – såvel den Ditlevsen-specifikke som den køns-generelle – som et tilfælde af simpel eksklusion. Snarere er der tale om relativ marginalisering, hvis forskellige faktorer vi vil udforske og belyse.

Vores centrale teser er, at baggrunden for den kvindelige marginalisering i arbejderlitteraturen ikke udelukkende kan forklares med manglende blik for eller pur afvisning af den reproduktive sfære og kvindens usynliggjorte arbejde. Vigtigere er det, at den eksisterende hjemlige arbejderlitterære forskning og kritik har været domineret af en normativ konceptualisering af begrebet og traditionen, der har givet forrang til direkte politisk-agiterende litterære former og udtryk. Endvidere har arbejderlitteraturforskningens relativt svage position i Danmark betydet, at Ditlevsen i højere grad er blevet læst ind i andre litteraturhistoriske sammenhænge.

Fremgangsmåde, Nexø-dialog, horisontlinje

Artiklens bue går fra receptions- til tekstanalyse. I forhold til sidstnævnte bliver fokus erindringstrilogiens to første bind *Barndom* og *Ungdom*. Udover at være centrale i Ditlevsens posthume katapultering ud i verdenslitteraturen har begge bøger – i lighed med *Barndommens gade* (1943) – et udpræget klasseperspektiv samt en tydelig proletarisk tematik.

Et gennemgående greb i de tekstanalytiske afsnit bliver sammenstillingen af Ditlevsen og Martin Andersen Nexø (1869–1954), som, særligt i Danmark

og Norden, opfattes som et arbejderlitterært pejlemærke.⁹ At hævde, at Ditlevsen bør placeres centralt i den arbejderlitterære tradition, indebærer at placere hendes forfatterskab i nærhed af Nexøs. Det gør vi i håndgribeligt ved at sætte *Barndom* (særligt) og *Ungdom* i løbende dialog med *Ditte menneskebarn* (1917–1921). Den konkrete anledning er en lille, perspektivrig intertekstuel forbindelse: i *Barndom* læser hovedpersonen Tove¹⁰ Nexøs hovedværk med stor begejstring.¹¹

Analysens formål er at fremhæve den formative rolle, som klasse spiller hos Ditlevsen; et forhold som endnu ikke i tilstrækkelig grad er blevet anerkendt og udforsket. Men samtidig peger den også eksemplificerende tilbage mod de receptionsanalytiske afsnits observationer vedrørende i) den begrænsede tilstedeværelse af kvinder i den ‘officielle’ historie om dansk arbejderlitteratur før 1970 samt ii) Ditlevsens egen svage position i traditionen.

Den amerikanske litterat Ben Clarke har fremhævet feministisk kvindelitteraturforskning som et forbillede for arbejderlitterær forskning, der søger at skabe plads til arbejderlitteraturen i litteraturhistorien. “At its best”, skriver han “its aim was not just to add books written by women to existing reading lists but to challenge the ideas that had excluded them and establish the material apparatus necessary to sustain a broader understanding of literature”.¹² Artiklen søger at gøre netop det. Dens horisontlinje er således ikke ‘bare’ tilføjelsen af Ditlevsen til dansk arbejderlitteraturs kongerække, men at ‘bruge’ hendes tilfælde til at påpege nogle af de strukturer, der har resulteret i en uhensigtsmæssig snæver forståelse af arbejderlitteratur i Danmark. Vi håber med andre ord, at de følgende sider vil kunne bidrage til en kritisk refleksion over konstruktionen af den hjemlige arbejderlitteraturs tradition – og medvirke til en udvidende rekonfiguration af den.

Terminologisk forspil

Indledningsvist skal artiklens terminologi og teoretiske udgangspunkt uddybes. Det gør vi via fem præciserende bemærkninger:

1) Artiklens overordnede emne og interesse er *arbejderlitteraturen*. Parallelt med nyere forskning konceptualiserer vi termen bredt, ret fleksibelt. Således betegner arbejderlitteratur i det følgende *den litteratur, der knyttes til – primært via skildringen af – det historiske proletariat samt de senere variationer af og ækvivalenter til denne klasseformation, som opstår i takt med den samfundsmæssige udvikling*.¹³

2) Når vi beskriver arbejderlitteraturen som en *tradition*, er det i den forstand, som den ene af artiklens forfattere tidligere har foreslået: som en historisk foranderlig gestaltning af fortiden, der over tid favoriserer nogle

udtryk, praksisser og betydninger, mens andre marginaliseres eller udelades.¹⁴ Den arbejderlitterære tradition konstrueres og rekonstrueres således løbende af de måder, hvorpå begrebet defineres.

3) Vi efterstræber at tale om *kvindelig arbejderlitteratur* og *-litteraritet* fremfor *kvindelige arbejderforfattere*. Det skyldes, at vi orienterer os mod specifikke litterære tekster snarere end mod hele forfatterskaber og forfatteren selv. Årsagen er, at ideen om *arbejderforfatteren* har uhensigtsmæssige totaliserende konnotationer: at et forfatterskab rummer arbejderlitterære tekster, betyder ikke, at det er kendetegnende for dets samlede litterære produktion.

4) De overvejelser peger i retning af vores centrale teoretiske term – *arbejderlitteraritet*. At betragte arbejderlitteratur som “en egen litteraturtyp”¹⁵ er vanskeligt og uhensigtsmæssigt. Jf. punkt 2 tilslutter vi os forståelsen af arbejderlitteratur som en retroaktivt konstrueret tradition med et skiftende repertoire af motiver, former, tilgange, strategier etc. Den forståelse peger i retning af begrebet *arbejderlitteraritet*. Termen er blevet kronet af den svenske litterat Beata Agrell og betegner et “dynamisk aspekt av vilken text som helst, som till någon del skildrar lönearbetare utan makt och status i ett klassperspektiv”¹⁶. Dermed synliggør det “en ofta undanträngd aspekt av samhället, nämligen dess klasskaraktär.”¹⁷ Det peger tilbage mod vores indledende definition af arbejderlitteraturen og det forhold, at vi først og fremmest knytter begrebet arbejderlitteratur til en given teksts skildring af arbejderklassen.

5) *Arbejderlitteratur* og *arbejderlitteraritet* tilgås derfor først og fremmest som *produktive begreber*, der, når de anvendes i kontekster, hvor de ikke tidligere har været brugt, kan fremhæve nye/oversete tekstaspekter og litterære sammenhænge. Læsningen af *Barndom* og *Ungdom* som arbejderlitteratur dækker således over analysen af værkernes arbejderlitteraritet. Det opsummerer artiklens læsestrategi, der søger at tydeliggøre, hvordan Ditlevsen i værker som *Barndom* og *Ungdom* rummer andre proletariske perspektiver end det politisk-agitatoriske, der har været det overvejende fokus (og ideal) i dansk arbejderlitterær forskning og kritik, hvilket ofte – er vores påstand – har nødet en maskulin *bias*.

Kanon og kvinder

Fremstillinger af dansk arbejderlitteraturs historie frem til 1970 er domineret af mænd.¹⁸ To tidlige arbejderlitterært-orienterede studier – Julius Bomholts *Dansk digtning* (1923) og Eva Hemmer Hansens *Digter og samfund* (1939) – konstruerer traditionen med stort set de samme eksempler. Det drejer sig om såkaldte politiske bondedigtere som Johan Skjoldborg (1861-1936) og Jeppe Aakjær (1866-1930);¹⁹ tidlig arbejderlyrik i form af kampdigte og arbejder-

sange²⁰; samt de første egentlige arbejderdigtere og -forfattere som Harald Bergstedt (1877-1965), Oscar Hansen (1895-1968), Frederik Andersen (1890-1974) og naturligvis Nexø.²¹

Det bør nævnes, at Bomholt i *Dansk Digtning* nævner flere kvindelige forfattere. For eksempel knyttes Marie Bregendahls (1867-1940) novelle "Ved Lars Skræders Sygeseng" (1902) til "den socialt betonedede bondedigtning" ligesom Caja Rude (1884-1949), Elja B. Lauritzen (pseudonym for Ellen Kristensen, f. 1898, dødsår ukendt) og Gudda Behrend (1880-1946) nævnes kort, men positivt i kapitlet "Arbejderdigtningen efter 1914".²²

Dansk arbejderlitteraturforsknings storhedstid finder sted i 1970'erne og første halvdel af 1980'erne, hvorfor majoriteten af de eksisterende oversigtsstudier af og -antologier om dansk arbejderlitteraturs historie publiceredes her. Mange af disse titler viderefører tendensen fra Bomholts og Hansens 1930'er-udgivelser: altså fremstillingen af traditionen som en historie med mandlige hovedpersoner og (få) kvindelige biroller. Et eksempel er Svend Andersens *Dansk arbejderkultur* (1982), som fokuserer på perioden 1870-1939. I kapitlet "Arbejdererindringer" – som handler om arbejderbiografier og ikke arbejderfiktion – er der ganske vist afsat 15 sider til "Proletariske kvindeskæbner og specifikke kvindeerfaringer".²³ Men i de dele af studiet, der er specifikt dedikeret til begrebet arbejderlitteratur, glimrer kvinderne ved deres fravær. I stedet gentages i vidt omfang eksempel materialet fra *Dansk digtning* og *Digter og samfund*.

Også i Anker Gemzøes oversigtsartikel "Arbejderkultur i perioden 1890-1924" fra 1977 tages spørgsmålet om arbejderkvinden op – især i afsnittet "De to familieformer". Fremstillingen bygger dog primært – med undtagelse af en anonymt udgivet samling af arbejderbiografier, *Raske Fjed: Ti arbejdende Kvinders Livserindringer* (1932) – på tekster skrevet af mandlige forfattere.²⁴

Et lignende billede tegner sig i to-bind-antologien *Arbejderkultur 1870-1924 og 1924-1948* (1979-1982). Første binds afsnit "Arbejderlitteratur" indeholder således 19 signerede eksempler på periodens arbejderlitteratur. Alle er skrevet af mænd. I andet bind er Caja Rude og Ragnar Lund (fødsels- og dødsår ukendt) repræsenteret med en litterær tekst hver. Herudover findes politiske tekster af Rude og aktivisterne Marie Nielsen (1875-1961) og Ellen Andresen (f. 1931 – dødsår ukendt), ligesom der i første binds afsnit "Levevilkår og familieformer"²⁵ er flere tekster om og af arbejderkvinder, hvis særlige forhold også fremhæves i redaktørernes introduktion til tekstudvalget.²⁶

Det peger i retning af vores nuancering af Ravns argument. Selvom antologiens præsentation af dansk arbejderlitteratur før 1948 næsten udelukkende fokuserer på mandlige forfattere, er det misledende at karakterisere det som et studium med manglende interesse for kvindelige klasseerfaringer.

Samme forhold kan også iagttages i bind VI og VII af oversigtsværket *Dansk litteraturhistorie*, som dækker perioden 1848-1945. I værkets fortløbende fremstilling af den danske arbejderlitteratur dominerer de mandlige forfattere igen. Det betyder dog ikke, at kvindelige forfatteres skildringer af klasse forbigås. De indgår fx i præsentationerne af forfattere som Thit Jensen (1876-1957), Johanne Buchardt (1903-1948) og, særligt interessant i denne sammenhæng, Ditlevsen, hvis tidlige romaner – *Man gjorde et barn fortræd* (1941), *Barndommens gade* og *For barnets skyld* (1946) – bl.a. beskrives som værker, der skildrer “arbejderbørn, bundet til og i kamp med den sociale virkelighed, der er deres, samtidig med at de søger efter en kærlighed, der kan bære over alle dyb”.²⁷ Det er dog sigende, at denne formulering findes i kapitlet “Kvindelighed og historie. 40ernes kvindelige prosaister”, snarere end i præsentationerne af periodens arbejderlitteratur. I *Dansk litteraturhistorie* er det, man kunne kalde kvindelig arbejderlitteratur altså ofte adskilt fra arbejderlitteraturens ‘etablerede’ historie. Man kunne også sige – som det er tilfældet med Ditlevsen – at den snarere fremstilles som *kvindelitteratur* med klasseperspektiv.

Selvfølge er der undtagelser og variationer. Men det vi her optegner og adresserer, er den generelle marginalisering af kvindelige forfattere i den akademiske og kritiske konstruktion af traditionens historie før 1970.

Som bibliotekar Mette Kjær Ovesens aktuelle forskning indikerer, må det forhold opfattes som en *underrepræsentation*. Hendes bidrag til dette nummer af *Arbejderhistorie* demonstrerer, at der bestemt findes tidlige, danske arbejderlitterære tekster forfattet af kvinder, der dog ikke er blevet indskrevet i traditionens kerne.

Ovesens essay flugter med studier, der på forskellig vis engagerer sig i feministisk-baserede udfordringer, udvidelser og omorganiseringer af den litteraturhistoriske kanon. Oplagte er Pil Dahlerups ny-klassiker *Det moderne gennembruds kvinder* (1983) samt initiativet *Nordisk Kvindelitteraturhistorie*. Et tredje og sidste eksempel er svensk og direkte engageret i spørgsmålet om arbejderlitteratur: antologien *Vardagsslit och drömmars språk: Svenska proletärförfattarinnor från Maria Sandel till Mary Andersson* som med al tydelighed viser, at litteraturhistorikere ikke har haft problemer med at finde eksempler på kvindelig arbejderlitteratur, hvis de bare har søgt efter den.²⁸

Den form for udfoldede feministiske rekonstruktioner af den arbejderlitterære tradition er endnu ikke blevet gennemført herhjemme. Som vi har skitseret, kan den eksisterende danske arbejderlitteraturforskning ikke i simpel forstand siges at mangle bevidsthed om og interesse for køn. Men man kan også, som nævnt, konstatere, at den dominerende fremstilling af arbejderlitteraturens tidlige historie er fattig på kvindelige bidragsydere.

Ditlevsen og arbejderlitteraturen

Det er vigtigt at understrege, at Ditlevsens forhold til arbejderlitteraturen ikke er entydigt. Der *er* tilfælde, hvor forfatterskabet direkte knyttes til arbejderkultur, arbejderhistorie og arbejderlitteratur. Ravns efterord er et eksempel. Et andet er forfatteren Pia Friis Laneths tale om 'Arbejder-Tove' ved Gyldendals fejring af Ditlevsens 100-års-dag.²⁹ Man kan også bemærke, at Jutta Boysen-Møller i sin lærebog om dansk arbejderlitteratur fra 1970'erne indskriver *Barndommens gade* i arbejderlitteraturens historie.³⁰ Endelig har udstillingen "Kvindeliv" (2023-2025) på Arbejdermuseet fremhævet Ditlevsen som en af ni kvindelige pionerer "der gik først og længst [i] fagbevægelsen, i politik og i kultur".³¹

Der er dog også eksempler på det modsatte: at Ditlevsen direkte afvises fra arbejderlitteraturen. Et markant eksempel er førnævnte Bomholts yderst kritiske anmeldelse af *Barndommens gade*. Anmeldelsen skal læses i lyset af Bomholts egen og indflydelsesrige arbejderlitterære konceptualisering fra værket *Arbejderkultur* (1932). Her argumenterede han for, at arbejderlitteraturen skulle omhandle den "jævne, organiserede Arbejders Tilværelse"; være konsistent eller "samstemt" med arbejderklassens "Virkelighed" og dens værdier; være "behersket af Oprørskræfter, en sammenbidt Modvilje mod Forfald og Undergang"; samt skildre mennesket set "i Sammenhæng med Samfund og Produktionskræfter", ikke "som et isoleret Væsen".³² Alt det fandt han ikke meget af i *Barndommens gade*, som han kritiserede for dens negative skildring af arbejderfamilien og -miljøet samt et uhensigtsmæssigt fokus på 'klasse-flugt':

Der er ikke et eneste lille Glimt af Kærlighed i Billedet af Arbejderhjemmet. Tværtimod. Det er gengivet med en Kulde, som om Tove Ditlevsen bevidst vil fraskrive sig enhver Form for Taknemmelighed [...] Broderen er en flittig Gæst i Kommunebiblioteket hos Jens Pedersen. Hvis der var ofret bare et *lille* Kapitel paa denne Side af Sagen, havde Arbejdergaden – og Bogen haft et andet Perspektiv [...].³³

Ditlevsen modsvarer altså ikke det solidariske og håbefuldt-progressive syn på arbejderklassen, som er kernen i Bomholts konceptualisering af arbejderlitteraturen, og der skinner igennem i anmeldelsen.

Det var dog ikke kun Ditlevsen, der ikke levede op til Bomholts standarder. I førnævnte *Dansk digtning* hævder han ved nærmere eftersyn, at der ved studiets udgivelse faktisk kun findes én ægte dansk arbejderprosaist: Nexø, der ved at knytte sit forfatterskab til arbejderbevægelsen leverer den optimisme, der i Bomholts øjne udgør kernen i arbejderlitteraturen.³⁴

Bomholts snævert-normative syn på arbejderlitteraturen har haft stor betydning i Danmark. Det betyder ikke, at hans konceptualisering ikke er blevet problematiseret og udfordret. Men Bomholts insisteren på, at arbejderlitteraturen står (eller *bør* stå) i samstemt relation til arbejderklassens og arbejderbevægelsens politiske projekter, er blevet en rød tråd i arbejderlitteraturhistorieskrivningen.³⁵

I *Arbejderkultur 1870-1924* defineres arbejderlitteratur fx som litteratur, “som på forskellig måde og i forskelligt omfang indgår i den stadige kamp for konstitueringen af arbejderklassen som en selv- og interessebevidst klasse.” Ultimativt, hedder det, søger arbejderlitteraturen dermed at “så vidt muligt at foregribe socialistiske fællesskabs- og samværsformer.”³⁶ Et andet eksempel fra samme periode er Kirsten Dyssel Petersens samtdsorienterede *Dansk arbejderlitteratur 1973-76* (1977), hvor arbejderlitteratur tilgås som “litteratur skrevet af (overvejende) producerende arbejdere for andre arbejdere, hvor formålet med at skrive forstås som led i en socialistisk kulturstrategi”.³⁷

Den politiske tilgangs dominans har gjort det vanskeligt at placere Ditlevsen – der ikke var synderligt (fag)politisk engageret og ikke beskæftigede sig med disse perspektiver i sine værker – i den arbejderlitterære tradition. Når hun er blevet placeret der, har det derfor været med forbehold, som en ‘out-layer’, der afviger fra traditionens hovedstrøm. Det er fx tilfældet i den tale som Bomholts partifælle og daværende statsminister Anker Jørgensen holdt ved en mindehøjtidelighed ved Ditlevsens død. Her rostes hun for sine skildringer af, hvordan den sociale virkelighed påvirker “menneskesindet”. Samtidig understregede Jørgensen dog, at Ditlevsen havde en anden forfatterprofil end kanoniserede arbejderforfattere som Nexø og Aakjær, da der ikke er noget “agitationsbillede” i hendes værker.³⁸

Lignende formuleringer findes i senere behandlinger. Niels Kofoed skriver fx i indledningen til *Stil og tema i Tove Ditlevsens forfatterskab* (2013), at Ditlevsen kan “sammenlignes med Martin Andersen Nexø”, men understreger også, at hun mangler både “hans politiske indsigt” og “den [...] sociale bredde i skildringen”.³⁹ Og i *Tove Ditlevsen som ung* (2004) bemærker Frank Egholm Andersen i kapitlet “Proletarpige mellem poesi og politik”, at både “krisetiderne” og “arbejderklassens kamp for bedre vilkår” tematiseres i forfatterskabet. Men “det var aldrig Toves kamp, og det blev aldrig hendes projekt [...] Tove Ditlevsen skrev om de følelser, som modsætningerne i samfundet skabte.”⁴⁰

I diskussionen om Ditlevsen som arbejderforfatter bliver hendes køn konstant fremhævet. Når Jørgensen påpeger, at hun viser, hvordan den sociale virkelighed påvirker “menneskesindet”, tilføjer han fx, at hun især viser, hvordan det sker “hos kvinden” (Jørgensen 1976).

Kønsfokuset præger generelt receptionen af Ditlevsens forfatterskab. Det kommer først og fremmest til udtryk ved, at hun ofte kategoriseres som *kvindeforfatter*. Det sker bl.a. tydeligt i *Danske kvindelige forfattere* (1982). Her fremhæves hendes skildring af “arbejderklassens døtre” og hendes insisteren på forskellene mellem arbejderklassens og “mellemlagenes” levevilkår.⁴¹ Men horisontlinjen er samtidig kønnede og mindre klassespecifikke tematikker som “kvinders erfaringer”, “kvinders realisme” og “den kvindelige livssituation”.⁴²

Tendensen til at Ditlevsens klasseskildring noteres og anerkendes, men tillægges mindre betydning end hendes behandling af køn finder man også i Anne Birgitte Richards psykoanalytisk orienterede fremstilling af forfatterskabet i *Køn og kultur: 1930ernes og 1940ernes kamp om køn, kultur og modernitet læst gennem kvindernes tekster* (2005). Hendes Ditlevsen-kapitel indeholder bl.a. en læsning af *Barndommens gade*, hvori det hedder, at gademotivet- i denne roman “selvfølgelig også er et socialt miljø, et københavnsk arbejderkvarter”.⁴³ Richards primære interesse er dog ikke de sociale perspektiver, og hendes analyse konkluderer med skudsmålet af Ditlevsen som en forfatter, der – ud fra “en levende erfaring” – skrev “om det ubevidste, om barndommens betydning, om den ødipale trekant og om drifterne”.⁴⁴

Et stærkt fokus på køn, psykologi og nære relationer kendetegner også to nyere Ditlevsen-monografier: Karen Sybergs *Tove Ditlevsen: Myte og liv* og Jens Andersens *Til døden os skiller: Et portræt af Tove Ditlevsen*, som begge udkom i 1997. Sidstnævnte blev i 2022 genudgivet i en opdateret version; nu med titlen *Ditlevsen: En biografi*. I forordet forklarer Andersen forfatterskabets fascinationskraft og nutidige *hype* med Ditlevsens rolle som “feministisk inspirationskilde” for en ny generation af forfattere; at hun er en forfatter, der interesserer sig for “sex, begær, køn og kropslighed”, for “parforhold, moderskab og borgerligt familieliv” og at hendes forfatterskab foregriber samtidens autofiktion.⁴⁵

Lignende aspekter fremhæver Torben Jelsbak i sine studier af den aktuelle Tove-feber og Ditlevsens internationale gennembrud.⁴⁶ Hendes klasseperspektiv – som glimrer ved sit fravær i flere nyere forskningsartikler⁴⁷ – nævnes ganske kort i forbindelse med Ravns efterord, der beskrives som præsenterende en “nyfortolkning af Ditlevsen som arbejderlitteratur i dets egenskab af moderskabslitteratur” og dermed som etablerende en traditionslinje fra Ditlevsen til dansk samtidslitteratur, hvor moderskabet er et profileret tema.⁴⁸

Hovedlinjerne i den danske receptionshistorie er i vidt omfang blevet videreført i de senere års internationale modtagelse af Ditlevsen. Promoveringen af hendes værker har således været præget af en “atmosfære af kanonrevision og rehabilitering af hidtil undertrykte eller ukendte stemmer” med et særligt

Tove Ditlevsen
1966. Foto: Jørgen
Schiøttz.

fokus på Ditlevsen som en kvindelig autofiktionsforfatter, der er blevet “underkendt af en mandlig og modernistisk samtid.”⁴⁹ Gennemslagskraften af den indramning kan eksemplificeres med Lucy Scholes’ anmeldelse af *Barn-dom*, *Ungdom* og *Gift* i *The Paris Review*. Som mange andre anmeldere konstaterer hun det indlysende: at bøgerne skildrer forfatterens proletariske opvækst. Men klassespørgsmålet spiller ultimativt ingen større rolle i hendes overordnede karakteristik af erindringsbøgerne: “Together, the trilogy tells the story of Ditlevsen’s journey as a writer; as a woman, wife and mother; and, most candidly of all in that piercing final volume, as an addict.”⁵⁰

Opsummering og Ravn *revisited*

Som ekspliciteret i indledningen er afsætspunktet for denne artikel Olga Ravns profilerede insisteren på *Tove Ditlevsen* = *arbejderforfatter*. Vores analyse flugter med Ravns udlægning, dersom vi har påvist Ditlevsens – og kvindelige forfatteres generelt – perifere position i dansk arbejderlitteraturs historie før 1970. Vi har dog også på forskellig vis talt Ravn imod: først og fremmest har vi søgt

at nuancere hendes eksklusions-narrativ via en mere detaljeret overflyvning af den eksisterende arbejderlitteraturforskning, der har belyst de tendenser, positioner og fortolkningskampe, der har ført til den relative marginalisering af kvindelig arbejderlitteratur og dermed af en forfatter som Ditlevsen.

En vægtig årsag denne marginalisering er den udbredte opfattelse af arbejderlitteraturen som en agitatorisk-politisk litteratur forankret i arbejderklassens og -bevægelsens politiske projekter. Da kun få kvindelige forfattere har skrevet en sådan litteratur, er de blevet betragtet som perifere i forhold til den arbejderlitterære tradition.

En anden forklaring, som ovenstående afsnit optegner konturerne af, handler om det man kunne beskrive som konkurrence fra andre fortolkningsparadigmer. I Danmark har den arbejderlitterære forskning generelt haft mangelfuld kontinuitet og svag gennemslagskraft (med undtagelse af perioden 1973-1982).⁵¹ Det er derfor ikke overraskende, at Ditlevsen ofte er blevet behandlet ud fra *andre* perspektiver og dermed blevet institutionaliseret i *andre* sammenhænge, hvilket også er tilfældet i forfatterskabets aktuelle højkonjunktur.

Litteraturvidenskabelige og -kritiske kommentatorer har først og fremmest betragtet Ditlevsen som kvindeforfatter. Vores pointe? At det er den stærke(re) interesse for kvindelitteratur/feministisk litteratur i dansk litteraturvidenskab og den aktuelle interesse for autofiktion, der – snarere end en eksPLICIT arbejderlitterær afvisning – har ført til, at Ditlevsens værker sjældent betragtes som arbejderlitteratur.

I anden del af artiklen vil vi, som sagt, følge Ravns opfordring og læse Ditlevsens værk som arbejderlitteratur. Det gør vi dog med et delvist andet udgangspunkt end Ravns. Ravns indskrivning af Ditlevsen i den arbejderlitterære tradition er i høj grad baseret på en udvidelse af arbejdsbegrebet til også at omfatte reproduktivt arbejde. Det er der gode og vigtige grunde til at gøre. Men samtidig er der problematiske aspekter ved hendes argumentationsrække, der kan opsummeres som følger: *Ditlevsen skildrer kvindens reproduktive arbejde, derfor er hun arbejderforfatter. Men fordi reproduktivt arbejde hidtil ikke er blevet tilgået som arbejde, er hun ikke blevet opfattet og 'genkendt' som bidragsyder til dansk arbejderlitteraturs historie.*

Vores indvendinger handler for det første om argumentationens underliggende præmis; at arbejderlitteraturforskning har haft et 'mandligt' blindpunkt, når det kommer til det kvindens reproduktive arbejde. Som nævnt ovenfor (se særligt artiklens note 6) indtog køn, reproduktivt arbejde og den reproduktive sfære en central i 1970'ernes danske arbejderlitterære boom og i forskningen og kritikken heraf. Hertil kan tilføje, at i en nyere komparativ artikel om dansk arbejderlitteratur i 70'erne og i det 21. århundrede har lit-

teraten Erik Svendsen påpeget moderskabs-motivet som en vigtig forbindelse mellem 70'ernes og samtidens arbejderlitteratur.⁵²

Vender man sig mod den tidligere arbejderlitteratur er billedet også mere mudret end det, der optegnes af Ravn. Vi har nævnt tilstedeværelsen af et særskilt fokus på 'kvindelige arbejdere' og 'familieformer' i flere centrale bidrag til den eksisterende forskningslitteratur. Og som vi vender uddybende tilbage til i artiklens anden halvdel er et hovedværk i dansk arbejderlitteratur – Nexøs *Ditte menneskebarn* – i vidt omfang engageret i skildringen af arbejderkvindens rolle i reproduktionssfæren; et perspektiv, der er blevet behandlet indgående af Gemzøe i studiet "Almueradikalismen og det revolutionære moderskab" (1977), ligesom Nexøs kvindeskitser i *Pelle Erobreren* – fra feministisk-marxistisk perspektiv – er blevet diskuteret og kritiseret.⁵³

Man kan også problematisere, at Ravn udgrænser det forhold, at reproduktivt arbejde ikke kun udføres af arbejderklassens kvinder. Vores simple pointe er, at skildringer af reproduktivt arbejde og kønslig undertrykkelse i sig selv er et mangelfuldt kriterium for konceptualisering af kvindelig arbejderlitteratur. Vores primære og enkle intervention i Ravns argument er at påpege det faktum, at Ditlevsens proletariske kvindeskitser ofte *også* handler om lønarbejde, om kvindens rolle i og bidrag (ikke kun det usynliggjorte) til familieøkonomien samt om kvindens særlige (og udsatte) position i det tidligere 1900tals arbejderklasse og *-bevægelse*. Det er netop det, som den videre analyse af *Barndom* og *Ungdom* søger at fremhæve: at kønsproblemstillingerne i centrale dele af Ditlevsens *oeuvre* er forankret i, sammenflettede med og præges af klassespecifikke socio-økonomiske og kulturelle forhold.

Barndom; eller, Tove & Ditte

Vores bevægelse gennem *Barndom* følger den rute, der blev optegnet i indledningen: således udfoldes værket via en dialog mellem Ditlevsen og Nexø. Som nævnt beskrives det i *Barndom* hvordan den unge Tove læser og begejstres af *Ditte menneskebarn*, hvilket etablerer en intertekstuel forbindelse mellem Ditlevsens værk og den arbejderlitterære tradition.

Det er dog påfaldende, at Tove tilbyder en umiddelbart uortodoks fortolkning af Nexøs roman. Hendes far – en socialdemokratisk, klassebevidst og organiseret arbejder – sætter også pris på *Ditte menneskebarn*, der er et af de værker, der findes på hans bogreol sammen med bl.a. Gorki, Victor Hugo og digtantomologien *Vers og værktøj*. Med afsæt i det hjemmebibliotek er det ikke overraskende, at faderen hylder Nexøs hovedværk som "en social roman".⁵⁴ Imidlertid er det, der får Tove til at holde af romanen, ikke dens skildring eller kritik af sociale forhold, men dens evne til at "blødgøre hjerter".⁵⁵

Toves 'smagsdom' skal ses i lyset af de øvrige informationer om hendes litterære præferencer, der præsenteres i *Barndom*. Blandt andet understreges det, at det, hun særligt sætter pris på, er formernes skønhed, mens den skildrede virkelighed slet ikke interesserer hende: "Digte og poetisk prosa bliver jeg grebet af [...], men de beskrevne ting lader mig helt kold."⁵⁶ Senere hedder det slet og ret: "Jeg har aldrig kunnet lide virkeligheden, og jeg skriver aldrig digte om den."⁵⁷

Tove udtrykker et næsten romantisk litteratursyn, som står i skarp kontrast til det, som hendes far (i romanens diegesis) og kritikere som Bomholt (i den ikke-litterære verden) udtrykker. Når Tove alligevel sætter pris på *Ditte menneskebarn*, er det altså et udtryk for, at hun forholder sig til Nexø og arbejderlitteraturen fra en anden vinkel end den, som fx Bomholt repræsenterer. Med beskrivelser som disse kan man sige, at Ditlevsen – bevidst eller ubevidst – bidrager til at destabilisere dikotomien mellem sit eget forfatterskab og den arbejderlitterære tradition

Interessant nok synes Toves syn på *Dittes menneskebarn* at ligge tæt på Nexøs eget. At "blødgøre hjerter" er således et direkte citat fra romanen: I indledningen står der, at Ditte var født til at gøre netop det, og i værkets sidste sætning spørger fortælleren læseren, om det er lykkedes for hende. At Tove svarer bekræftende på dette spørgsmål, kan udlægges som om, at hun har læst *Ditte menneskebarn* på værkets præmisser. At hun dermed kommer i konflikt med den dominerende forestilling om arbejderlitteraturen som en social og agitatorisk litteratur er paradoksalt og understreger behovet for at udvide begrebet og forståelsen heraf.

Opfattelsen af arbejderlitteraturen som en agitationslitteratur allieret med den organiserede arbejderklasse kan bestemt kritiseres for at give forrang til traditionelt mandligt kodede erfaringer. Arbejderbevægelsen var i lang tid mandsdomineret, og dens opfattelse af et politisk subjekt fokuserede på den arbejdende, klassebevidste og fagligt/politisk organiserede mand. Et værk som Nexøs *Pelle Erobreren* (1906-1910) fortæller således overvejende *mandlig* historie. Og fordi dette værk er blevet kanoniseret som et typisk eksempel på arbejderlitteraturen, er denne også blevet defineret på en måde, der ikke levner meget plads til kvindelige erfaringer og udtryk.

At arbejderen er blevet maskulint kodet betyder ikke, at der ikke har været kvindelige karakterer i dansk arbejderlitteratur – men de er blevet tildelt andre roller. Således har Ravn en pointe, når hun, som citeret i indledningen, peger på forestillingen om det (potentielt) revolutionære subjekt som den mandlige arbejder. Det kan illustreres med en sammenligning mellem erobreren Pelle og menneskebarnet Ditte. Mens historien om Pelle er en fortælling om arbejderbevægelsens kollektive kamp – og titelheldens aktive rolle heri – er Dit-

tes historie en om et individs undergang i et brutalt klassesamfund. Der er selvfølgelig flere mulige grunde til disse forskelle. Men vi vil hævde, at den mest oplagte er, at *Pelle Erobreren* handler om en *mand* og *Ditte menneskebarn* om en *kvinde*. Grundet sit køn er Ditte – i Nexøs forestillingsverden – udelukket fra den kollektive kamp, som Pelle dedikerer sit liv til og realiserer sig selv igennem. Hun har derfor svært ved at påtage sig en anden rolle end den som et ret passivt offer for klassesamfundets uretfærdigheder.

Barndom og *Ungdom* skildrer en kvindelig proletartilværelse, der – ligesom Dittes – er præget af fremmedgørelse fra arbejderbevægelsens kamp. Det bliver særligt tydeligt i trilogiens andet bind.

Ungdom; eller, ind i de ufries rækker

Ungdom begynder der, hvor *Barndom* ender. Just efter Toves konfirmation og dermed ved begyndelsen af hendes ungdom, der er væsensforskellig fra den moderne/senmoderne version, som forbindes disponibel tid, selvfrigørelse og -realisering. Det er til stede i glimt, som impulser og drømme, men overskygges af det vilkår, at Toves indtræden i de voksnes rækker for hende, som ung arbejderkvinde, betyder en indtræden på arbejdsmarkedet.

Værket indledes netop med skildringen af hendes første dag som tjenestepige hos en velhaverfamilie; af oplevelsen af at blive reduceret til “et menneske, hvis kropsstyrke familien [dvs. arbejdsgiverne], havde købt til et bestemt antal timer hver dag for en bestemt betaling.” Det fører til følgende konklusion: “Resten af mig var de ligeglade med.”⁵⁸

Tove beskrives som (pinefuldt) bevidst om den position, hun indtager i kapitalismens økonomiske system og magthierarki. Det er faktisk også sådan, hovedpersonen portrætteres i *Ditte menneskebarn*. Også Ditte er klar over, at hun bliver udnyttet af sin arbejdsgiver: “Det var en selvfølge, at al ens magt tilhørte dem.”⁵⁹

Det vilkår, dvs. Toves klassetilhørsforhold, præger ved nærmere eftersyn *Ungdoms* plotstruktur. Værket spejler som sådan udviklingsromanens velkendte vektor. Men i store dele af bogen er den fortløbende udvikling egentligt fraværende, hvilket skyldes det stærke fokus på Toves proletariske *arbejdsliv*. Læseren følger hende således ikke ‘opad’ eller ‘fremad’, men blot fra arbejdsplads til arbejdsplads, fra ny ansættelse til ny ansættelse. Hun har således bemærkelsesværdigt svært ved at ‘blive i sin plads’ – siger gang på gang op eller bliver fyret, og forbliver dermed på sin plads i klassesamfundet.

En ekskurs: Det er påfaldende, at *Ungdom* skildrer det, der i dag ofte betegnes som *arbejdslivsprekaritet*, dvs. arbejdsliv præget af usikre ansættelsesforhold. Begreber som *prekaritet* og *prekært arbejde* har de seneste år nydt stor

opmærksomhed bl.a. grundet den britiske økonom Guy Standings profilerede udgivelser om fænomenet, som han forbinder med fremvæksten af *prekariatet*, en *ny* farlig underklasse.⁶⁰ At Ditlevsen i et værk som *Ungdom* skildrer historiske variationer af prekariatet og prekært arbejde styrker hendes relation til arbejderlitteraturen. Nogle af de mulige årsager til, at det motiv og den forbindelseslinje er blevet forbigået i den nyere Ditlevsen-forskning har vi allerede i diskuteret i opsummeringen af receptionsanalysen. Hertil kan man dog tilføje, at det manglende blik for 'Toves prekariat' også kan ses i lyset af den udprægede presentisme, der karakteriserer mange aktuelle diskussioner og behandlinger af prekære arbejdsliv i litteraturen. At fænomenet også er skildret i det 20. århundredes litteratur noteres sjældent.⁶¹ Et værk som *Ungdom* giver anledning til at udfordre denne presentisme og eksempelvis Standing 'nybruds'-fortælling, idet det netop fremviser prekære ansættelser og arbejdsliv som fænomener med en lang historie i det kapitalistiske samfund og dets arbejdsmarked.

Exit ekskurs. At Tove 'har svært ved at blive i sin plads' har også et mere abstrakt niveau. Med formuleringen peger vi, også og bredere, på det forhold, at hun romanen igennem ikke accepterer den identitet og livsbane, som hendes køn og klassetilhørsforhold udstikker og som tidligt optegnes for hende: Først arbejder hun, så gifter hun sig med en god håndværker, får nogle børn og holder hus. For Tove er det dog en alt andet en ønskværdig skæbne:

Jeg tænker på barndommens spøgelse: Den stabile håndværker. Jeg har ikke noget imod en håndværker, det er ordet stabil, der spærrer for alle lyse fremtidsdrømme. Det er gråt som en regnvejrhimmel, hvor ingen munter solstråle kan pible igennem.⁶²

Mens Toves kritiske overvejelser om at være tvunget til at sælge sin arbejdskraft har lighedspunkter med mange kanoniserede arbejderromaner, er hendes angst for fremtiden som arbejderhustru ikke (formodet) typisk. Vender vi tilbage til Nexøs menneskebarn gør Ditte således ikke oprør mod rollen som arbejderkone. Tværtimod er hendes tragedie den manglende realisering af netop den fremtid.

Tove slår sig derimod i tøjret og modsætter sig den udstukne identitet, der opretholdes af arbejderklassen og arbejderbevægelsen; en identitet, der umuliggør den form for selvrealisering, hun stræber efter. Det er ikke kun usædvanligt i arbejderlitteraturen. Det er også grunden til, at Bomholt placerede Ditlevsen uden for dens kanon. Som nævnt i receptionsanalysen rettede hans kritik af *Barndommen* gade sig netop mod romanens negative skildring af det proletariske familiemiljø.

Toves søgen efter frigørelse og selvrealisering er knyttet til den læsning og skrivning, der er et centralt spor i trilogien. At hun engagerer sig i sådanne aktiviteter, bliver ofte kritiseret af hendes forældre som upassende, fordi det får hende til at fremstå som mærkelig, dvs. anderledes end sit miljø. Men det er ikke den litterære interesse *per se*, der er upassende i Toves barndomsmiljø, det er pigens eller den unge kvindes læsning og skrivning. "Jeg er mærkelig, fordi jeg læser bøger ligesom min far", hedder det i *Barndom*.⁶³ Og hendes far siger ligeud, at "en pige kan ikke blive digter".⁶⁴ Men for Tove er det netop oplevelsen af litteraturen som en art antitese til hendes tilværelse som arbejderklassepige, der udgør dens tiltrækningskraft.

Drømmen om muligheden af et andet liv er ofte blevet fremhævet som et karakteristisk træk ved arbejderlitteraturen, og mange klassiske arbejderromaner – som *Pelle Erobreren* – handler om unge mennesker, der bryder ud af deres miljø for at skabe sig et nyt og anderledes liv. I mange tilfælde har sådanne emancipationsprojekter været knyttet til arbejderbevægelsen og dens visioner om radikal forandring af samfundets sociale, økonomiske og politiske struktur (igen er *Pelle Erobreren* det oplagte eksempel).

Der findes dog også arbejderromaner, hvor vejen til frigørelse går gennem litteraturen og drømmen om at blive forfatter. Et kendt eksempel er Ivar Lo-Johanssons (1901-1990) *Godnatt, jord* (1933, på dansk *Godnat jord* 1942). I værker af kvindelige arbejderforfattere har det dog været usædvanligt, at det er lykkedes for de (kvindelige) hovedpersoner at blive forfattere. Et eksempel er Moa Martinsons (1890-1964) *Romanen om Mia* (1936-1939, på dansk 1944-1945), hvor hovedpersonen på trods af sin kærlighed til litteraturen forbliver i en proletarisk tilværelse, hvor kultur og æstetik konstant sættes på sidelinjen.

Ditlevsen skildrer et forsøg på at bryde ud af arbejderklassens livsvilkår – via litteraturen – som er stærkt præget af Toves køn. Derfor er hendes frigørelseskamp radikalt adskilt fra arbejderbevægelsens politiske projekt. Den er også adskilt fra denne bevægelses litteratur.

Toves egne tidlige digte – den æstetiske dannelsesfortælling i *Barndom* og *Ungdom* handler som nævnt ikke kun om læsning, men også om hendes egen litterære produktion og ambition – er da heller ikke synderligt sociale eller politiske. I stedet er de for det meste umiddelbart sentimentale skildringer af emner, der er umiddelbart fremmede for hende. Ved nærmere eftersyn tegner der sig dog et andet billede.

Et eksempel er tilblivelseshistorien om Toves første 'gode digt'. En aften møder hun en ung arbejdsløs mand, Kurt, som er på vej til Spanien for at kæmpe som frivillig i borgerkrigen. Digtet, "Til mit døde barn" (1939), som Tove skriver efter det romantiske møde, er imidlertid et portræt af en mors

elegiske tale til en dødfødt datter. Alligevel knyttes teksten direkte til oplevelsen med den unge mand. Digtet har "ingen umiddelbar forbindelse til Kurt. Men jeg ville ikke have skrevet det, hvis jeg ikke havde mødt ham."⁶⁵ Dette udsagn etablerer trods alt en forbindelse mellem Toves erfaringsverden og hendes forfatterskab. Selv om skriften er en modsætning til hendes egen virkelighed, udspringer den også af den.

Denne figur er genkommende i Ditlevsens selvbiografiske tekster. I digtet "Barndommens gade" (fra samlingen *Lille verden*, 1942, der udkom året før romanen) understreges det fx, at 'gaden' er "roden" til hendes "væsen", og at dens "rytme" og "klang" altid vil harmonere med hendes væsen.⁶⁶ Reminiscenser fra digtet genfindes også i *Barndom*: "Istedgade er barndommens gade, hvis rytme altid vil slå i mit blod, og hvis stemme altid vil nå mig og være den samme."⁶⁷

For Ditlevsen er skrivningen således på én gang tæt forbundet med og uforenelig med hendes proletariske opvækst. For at blive forfatter måtte hun forlade barndommens gade. Det er der både kulturelle og økonomiske grunde til. På den ene side er kvinders læsning/skrivning ugleset i det proletariske miljø; og på den anden side mangler de økonomiske betingelser for litterær skabelse. Som Tove udtrykker det i *Ungdom*: "Og jeg vil så gerne eje min egen tid i stedet for altid at sælge den."⁶⁸

Udvejen bliver ultimativt et ægteskab med redaktøren af et litterært tidskrift. Det betyder både socialt og økonomisk advancement, men først og fremmest adgang til et socialt lag, hvor litteraturen skattes og tildeles plads og status (også hvis den ikke er *politisk* eller *social*). Og hvor det ikke er tabu for en ung kvinde at skrive digte.

Ligesom Nexø og mange kanoniserede arbejderforfattere anvender Ditlevsen i sine erindringer udviklingsromanens plotstruktur til at beskrive en kamp for frigørelse fra klasseundertrykkelse. Men i modsætning til mange af arbejderlitteraturens mandlige protagonister går Toves vej til friheden ikke via arbejderbevægelsen, men realiseres via ægteskabet. Det er dog ikke et hvilket som helst ægteskab – men et, der bringer hende ud af det proletariske miljø. Desuden fremstilles denne løsning på ingen måde som ligetil eller ideel – *Ungdom* ender faktisk med, at hun ønsker sig ensomhed.⁶⁹ Og i den sidste del af trilogien, *Gift*, beskrives Toves ægteskab som et rent helvede. Arbejderkvindens klasserejse redder hende således ikke for kvindeforfatterens udfordringer.

Frigørelse, køn og æstetik

Som ovenstående analyser har demonstreret, er *både køn og klasse* helt centrale faktorer i *Barndom* og *Ungdom*. Når det senere så ofte er blevet forbigået –

eller ikke fremhæves tilstrækkeligt – skyldes det at romanernes klasseperspektiv har dimensioner og karakteristika, der adskiller dem fra den udbredte opfattelse af arbejderlitteratur som politisk/agitatorisk litteratur. Disse dimensioner knytter an til det faktum, at Ditlevsen skildrer og adresserer kvindelige klasseerfaringer.

I *Ditte menneskebarn* beskriver Nexø, hvordan det kapitalistiske samfund er fjendtligt over for mennesker, hvordan det forhindrer deres udvikling. Det kan illustreres med Dittes sult efter “næring til sit menneskevæsen”.⁷⁰ Toves far har derfor ret, når han siger, at *Ditte menneskebarn* er en social roman, fordi Nexø skildrer de negative eksistentielle konsekvenser af et bestemt samfundssystem.

Nexøs samfundskritik kan ses som en slags socialistisk humanisme, der er beslægtet med (den unge) Marx’ kritik af kapitalismens fremmedgørelse af mennesket fra sig selv. I det lys kan man sige, at Tove læsning af *Ditte menneskebarn* som en roman, der ‘blødgør hendes hjerte’ ikke nødvendigvis udgør en afvisning af litteraturens sociale funktioner. Med afsæt i vores hidtidige analyse vil vi dog hævde, at der for Nexø findes to slags mennesker: mænd og kvinder. Dette er blevet understreget af Anker Gemzøe som hævder, at Nexø abonnerer på en forståelse af, at manden repræsenterer kulturen (fornuft og udvikling), mens kvinden repræsenterer naturen (moderskab).⁷¹

Når Ditte søger “næring til sit menneskevæsen”, forsøger hun derfor at realisere sig selv som kvinde – som mor, hustru etc. Det er den form for selvrealisering, Tove tilbydes i *Barndom* og *Ungdom*. Men for hende er den i arbejderklassen realiserbare kvinderolle ikke en frigørelse. Og den anden vej til frigørelse, som præsenteres i arbejderlitteraturen og repræsenteres af Toves far – den der går via arbejderbevægelsen – er lukket for hende. Toves emancipation følger derfor en tredje vej, nemlig litteraturen, hvilket indebærer et brud med hendes klasseophav.

Som Tove lider Nexøs Ditte også under oplevelsen af, at hendes verden er præget af “foragt for alt, hvad der var pænt og anstændigt”⁷². Hun er med andre ord også plaget af arbejderklassens kulturelle vilkår. Og ligesom Tove får hun i det mindste et glimt af en anden verden gennem æstetiske oplevelser: “Mest af alt i skolen elskede Ditte sangtimerne [...] Læreren sluttede altid skoledagen med en sang, og første gang Ditte hørte det fulde kor af de mange stemmer, blev hun overvældet og brød ud i gråd.”⁷³ En påfaldende identisk scene finder man *Barndom*: “Jeg går i anden klasse, og jeg vil gerne skrive salmer, for det er det smukkeste, jeg ved. På min første skoledag sang vi: Gudskelov sov vi så godt – og da vi kom til ‘nu som fuglen frisk, hurtig som fisken i havet, skinner morgensolen gennem vinduet’, blev jeg så glad og rørt, at jeg brast i gråd.”⁷⁴

Den frigørelse gennem kultur og uddannelse som Tove og Ditte efterstræber skildres også i Nexøes egne erindringsbøger, fx i højskolebeskrivelsen fra *Vejs Ende* (1939):

For én, der kom fra det fysiske Slid med dets ørkesløst lange Arbejdsdag, var her nok at glædes ved og føle sig tilfredsstillet af. Man var ikke længer kun uden for det hele eller rettere neden under det, var ingen Kuli men et menneske med en egen Mening om Tilværelsen og begyndende Udsyn over den. Den store Glæde ved at tilegne sig laa jo her!⁷⁵

Ligesom hos Ditlevsen beskrives kultur og uddannelse her som en erobring af en menneskelighed, der er nægtet arbejderen i et kapitalistisk samfund. Det er et centralt tema for en af de mest indflydelsesrige stemmer i de senere års diskussioner om litteraturens politiske funktioner: den franske filosof Jacques Rancière. I artiklen “Good Times or Pleasure at the Barriers” argumenterer han for, at de arbejdere, der helligede sig digtning i Paris omkring 1850, udfordrede magten, ikke gennem indholdet eller formen af deres poesi, men ved at træde ind i en sfære, som de tidligere ikke havde haft adgang til: Det, der gjorde arbejderpoeterne farlige, hævder han, var, at de ved at blive forfattere ikke kun frigjorde sig fra “work which had become unbearable”, men også fra “the unbearable role of the worker-as-such”.⁷⁶

Rancières argument er ikke uproblematisk. Ikke mindst synes han at reducere den klasseundertrykkelse, som arbejdere udsættes for i kapitalistiske samfund, til en form for kulturel stigmatisering. I *The Nights of Labour* siger han ligeud, at det ikke er den kapitalistiske produktionsmåde, men “the judgement of the dominant class”, som placerer arbejderne i en underordnet position, hvorfor arbejderklassen “first of all [is] a caste constituted by the decisions of its masters” og “kept in servitude by their gaze.”⁷⁷ Men selvom arbejderklassen ikke kan reduceres til en kaste, er det klart, at de uretfærdigheder, den lider under, heller ikke kan reduceres til kapitalistisk udbytning alene.

Hovedpersonen i *Barndom* er et offer for uretfærdigheder, der er skabt af det kapitalistiske klasseforhold, men hun er også et offer for kulturel undertrykkelse. Men i modsætning til de parisiske arbejdere, som Rancière beskriver, er denne undertrykkelse ikke udelukkende udefrakommende, påført af andre klasser; den er også forankret i patriarkalske strukturer, som opretholdes af arbejderklassen selv. Faderens budskab om, at en kvinde ikke kan blive forfatter, er et tydeligt eksempel. Således bliver erobringen af litteraturen en modstandshandling, som det var tilfældet for de skrivende arbejdere i Paris i det 19. århundrede. Der er dog en markant forskel. Mens de parisiske arbejdere

gjorde oprør mod en arbejderrolle, der blev dem påtvunget udefra, forsøger Tove at bryde med en forestilling om arbejderkvinden, som Ditlevsen beskriver som internaliseret i og opretholdt af arbejderklasse miljøet.

Selv om man som sagt kan være skeptisk over for Rancières idealisme, kommer man ikke uden om, at han beskriver en anden slags klassekamp end den, vi normalt forbinder med arbejderbevægelsen og arbejderlitteraturen, men som faktisk tematiseres i både Ditlevsens og Nexøs skildringer af arbejderklassens kvinder.

Afrunding

For at ende der, hvor vi begyndte, kan Tove Ditlevsen ikke just beskrives som en af dansk litteraturens usynlige eller glemte kvinder. Det, vi til gengæld har demonstreret og problematiseret, er hendes svage eller usikre position i den danske arbejderlitteraturens historie.

Men hvorfor insistere på at inkludere Ditlevsen i traditionen? Den første årsag er slet og ret, at vores læsning af *Barndom* og *Ungdom* som arbejderlitteratur netop fremhæver den markante, men generelt forbigåede rolle som klasse spiller i de to værker – og, vil vi hævde, i flere andre. På den måde bidrager en arbejderlitterær analyseoptik til at belyse nye eller oversete aspekter af forfatterskabet og giver dermed anledning til at stille andre spørgsmål til det.

Fremhævnningen af Ditlevsens arbejderlitteraritet gør det således muligt at vise at forfatterskabet ikke blot er relevant i forhold til spørgsmål om køn, feminisme og autofiktion; det kan også bidrage med impulser og historisk dybdeperspektiv til aktuelle debatter om classesamfund, om forholdet mellem litteratur og klasse og om et aktuelt profileret fænomen som prækært arbejde.

Inddragelsen af Ditlevsen i arbejderlitteraturen ændrer ikke kun vores forståelse af hendes forfatterskab, men også af den arbejderlitterære tradition. Ved at inkludere en så fremtrædende forfatter som Ditlevsen får den, i regi af dansk litteraturhistorie, en mere profileret position og tilstedeværelse. Inklusionen kan således resultere i en større anerkendelse af arbejderklassens bidrag til moderne danske litteratur. Og dermed kan synet på den danske arbejderklasse ændre sig (jf. Rancières *rèsonnement* ovenfor); herunder øge og udvide dens status til ikke blot at handle om frigørelse fra klasseforudsætning, men til at blive anerkendt som som en kulturskabende klasse.

At tilgå Ditlevsen som forfatter til arbejderlitterære værker muliggør også en art udvidende og feministisk inklineret søgebegreb for fremtidig arbejderlitterær forskning i Danmark. Jf. vores tidligere kommentarer om Ravns tilgang til Ditlevsen, handler det ikke kun om forøget fokus på den reproduktive

sfære, men også om udvidelsen af traditionens etablerede motivkreds: eksempelvis med det, der konventionelt opfattes som femint eller feminiseret arbejde, herunder en figur som tjenestepigen, der åbner *Ungdom*, og som Mette Kjær Ovensens artikel giver anledning til at tilgå som et vigtigt, men hidtil ikke tilstrækkeligt udforsket arbejderlitterært topos.

Vores artikel rummer således også et mere principielt argument for vigtigheden af en mere intersektionel tilgang til arbejderlitteraturen og dens historie – og dermed større opmærksomhed på og nysgerrighed for de måder, hvorpå klasseperspektivet sammenvæves med og påvirkes af eksempelvis en kategori som køn. Læst på denne måde er Ditlevsen en vigtig reminder om arbejderlitteraturens diversitet og uforudsigelighed: at den ikke altid ser ud og gør, som vi forventer. Det indebærer bl.a., at den ikke nødvendigvis fremstiller arbejderklassen på den måde vi ønsker og ikke udtrykker den politiske tendens, vi givetvis foretrækker.

Ditlevsens erindringstrilogi eksemplificerer således det, vi forstår som arbejderlitteraturens kritiske og politiske funktion, der ikke udelukkende handler om blotlægningen af det kapitalistiske samfunds klasseskel og udbytning, men også om synliggørelsen af konflikter, modsætninger, problemstillinger og endog uretfærdigheder, der historisk har eksisteret i arbejderklassen selv. Det er netop fremstillingen af et klaustrofobisk kvindeligt klasseperspektiv og et hjemløst begær efter emancipation, der er kernen og den centrale kritiske gestus i *Barndom* og *Ungdom* og disse værkers vigtige bidrag til den danske arbejderlitteratur.

Noter

1. Nærværende artikel en revideret og udvidet version af Kvinnlig arbetarlitteraritet och den danska arbetarlitteraturens kanon – vores kapitel i Beata Agrell, Anna Forsberg & Magnus Nilsson (red.), *Arbetarlitteratur bortom kanon*, Malmö 2024, s. 167-191. Arbejdet med artiklen er muliggjort af forskningsprojektet Prekariat, prekaritet och prekära liv i Skandinavisk litteratur efter välfärdsstatens epok, der finansieres af Vetenskapsrådet (projekt-ID: 2022-01839_VR).
2. Særligt iøjefaldende er den litteraturkritiske nedvurdering af Ditlevsens forfatterskab under dansk modernismes gennembrud og kanonisering i 1960'erne og -70'erne. Se fx Torben Jelsbak, 'Danish Genius of Madness': Tove Ditlevsens comeback og globale gennembrud som litteratursociologisk case s. 43-59, *Passage*, 38 (89), 2023, s. 43.
3. Jf. Jelsbak, 2023.
4. Sebastian Lönnlöf, 'Öppnade mammans pärm – avslöjade övergreppen', *Svenska Dagbladet*, 16.9.2023 – <https://www.svd.se/a/4o82oG/hemlig-parm-avsljade-svart-familje-hemlighet>
5. Karin Nykvist, 'Varför vill alla läsa Tove Ditlevsen just nu?', *Sydsvenskan*, 26.12.2021 – <https://www.sydsvenskan.se/2021-12-26/varfor-vill-alla-lasa-tove-ditlevsen-just-nu>.
6. Jf. Jelsbak 2023.

7. Olga Ravn, Tove Ditlevsen var arbejderforfatter, *Information*, 25.11.2017 – <https://www.information.dk/kultur/2017/11/tove-ditlevsen-arbejderforfatter>
8. Olga Ravn, Efterord, s. 137-146, i Tove Ditlevsen (red. Olga Ravn), *Der bor en ung pige i mig, som ikke vil dø*, København 2017, s. 141
9. Jf. Per-Olof Mattsson. *Martin Andersen Nexø: Den nordiska arbetarlitteraturens pionjär*, Lund 2017; Nicklas Freisleben Lund, Towards the Light, into the Silence: Danish Working-Class Literature Past and, Perhaps, Present, s. 49-81, i John Lennon, & Magnus Nilsson (red.), *Working-Class Literature(s): Historical and International Perspectives II*, Stockholm 2020.
10. Sprogligt markerer vi skellet mellem forfatteren og protagonisten i de autobiografiske erindringsromaner ved at omtale førstnævnte *Ditlevsen* og sidstnævnte *Tove*. Det indikerer også at vi i det følgende tilgår og analyserer *Barndom* og *Ungdom* som autofiktion eller erindringsromaner snarere end biografier.
11. Tove Ditlevsen, *Barndom*, København 2017, s. 14.
12. Ben Clarke, 'Things That Are Left Out': Working-Class Writing and the Idea of Literature, s. 359-370, i Michelle Fazio, Christie Launius & Tim Strangleman (red.), *Routledge International Handbook of Working-Class Studies*. London & New York 2021, s. 368.
13. Jf. Nicklas Freisleben Lund, Samtidslitteratur, arbejderlitteratur, s. 76-104, *Arbejderhistorie*, nr. 1 2021.
14. Magnus Nilsson, The Making of Swedish Working-Class Literature, s. 95-127, i John Lennon & Magnus Nilsson (red.), *Working-Class Literature(s): Historical and International Perspectives I*, Stockholm 2017, s. 96.
15. Beata Agrell, Arbetarlitteratur och arbetarlitteraritet: Metoddiskussion med tillämpningar, s. 33-52, i Christine Hamm, Ingrid Nestås Mathisen & Anemari Neple (red.), *Hva er arbejderlitteratur? Begrepsbruk, kartlegging og forskningstradisjon*, Bergen 2017, s. 33.
16. Ibid., s. 35.
17. Ibid., s. 36.
18. Kvindelige forfattere spillede en vigtig rolle i arbejderlitteraturens markante *revival* i Danmark i 1970'erne herunder navne som Grethe Stenbæk Jensen (1925-2009), Dagmar Andreasen (1920-2006), Benthe Østrup Madsen (1931-2017) og Ditte Cederstrand (1915-1984). I forhold til spørgsmålet om det reproduktive arbejde og dets status i historieskrivningen om dansk arbejderlitteratur er det vigtigt at understrege, at 1970'ernes danske arbejderlitteratur ikke kun afspejlede kvindernes indtog på arbejdsmarkedet fra 1960'erne og frem, men i vidt omfang beskæftigede sig med det reproduktive arbejde (og dermed det kvindelige dobbeltarbejde). Se også; Nicklas Freisleben Lund, Mellem klasseresignation og kvindeutopi, *Passage*, nr. 92, årgang 39, 2024 (under udgivelse).
19. Julius Bomholt, *Dansk digtning fra den industrielle revolution til vore dage*, København 1930, s. 95f.; Eva Hemmer Hansen. *Digter og samfund*, København 1939, 89f.
20. Bomholt 1930, s. 188f.; Hansen 1939, s. 39f.
21. Bomholt 1930, s. 313f.; Hansen 1939, s. 151f.
22. Bomholt 1930, s. 117 & 336.
23. Svend Andersen, *Dansk arbejderkultur I-II*, Aarhus 1982, s. 400-415.
24. Anker Gemzøe, Arbejderkultur i Danmark i perioden fra 1890 til 1924, s. 31-61, *Kultur & Klasse*, 31, 1977, s. 35
25. Gunhild Agger & Anker Gemzøe (red.), *Arbejderkultur 1870-1924*, København 1979, s. 135-255.
26. Ibid., fx s. 129-130.
27. Gundhild Agger et al., *Dansk litteraturhistorie VII*, København 1984, s. 606.
28. Se fx også: Åsa Arping, Att göra skillnad. Klass, kön och etnicitet i några av det nya

- sekleets svenska uppväxtskildringar, s. 189-198, i Bibi Jonsson et al. (red.), *Från Nexø till Alakoski. Aspekter på nordisk arbetarlitteratur*. Lund 2011; Bibi Jonsson, Vrede som ideal och ideal vrede i kvinnlig arbetarlitteratur, s. 239-251, i Christine Hamm, Ingrid Nestås Mathisen & Anemari Neple (red.), *Hva er arbeiderlitteratur? Begrepsbruk, kartlegging og forskningstradisjon*. Bergen 2017.
29. Litfix.dk (blog), Tove 100 år // fødselsdagsfest på Gyldendal, 22.12.2017 – litfix.dk/2017/12/22/tove-100-ar-fodselsdagsfest-pa-gyldendal/
30. Jutta Bojsen-Møller (red.), *Du hører fra os. En præsentation af dansk arbejderlitteratur 1970-1983*, København 1985, s. 109.
31. Arbejdermuseet, udstillingstekst, 2024.
32. Julius Bomjolt, *Arbejderkultur*, København 1932, s. 160-162.
33. Julius Bomholt, *Før Uvejret. Trediveernes Bøger*, København 1947, s. 215-216.
34. Bomholt 1930, s. 231.
35. Jf. Lund, 2020.
36. Agger & Gemzøe 1982, s. 326
37. Kirsten Dyssel Petersen, *Dansk arbejderlitteratur 1973-76*. København 1977, s. 5-6. Se også fx Ib Bondebjerg & Anker Gemzøe, Arbejderlitteratur – proletarisk litteratur, s. 5-11, *Kultur og Klasse*, 42, 1982.
38. Anker Jørgensen, Tale ved mindefest for Tove Ditlevsen torsdag den 8. April 1976 i Folkets Hus, Arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek, København.
39. Niels Kofoed, *Stil og tema i Tove Ditlevsens forfatterskab*. Charlottenlund 2013, s. 5.
40. Frank Egholm Andersen, *Tove Ditlevsen som ung*, Frederiksberg 2004, s. 9.
41. Stig Dalager & Anne-Marie Mai, *Danske kvindelige forfattere bd. II*, København 1982, s. 118f.
42. Ibid., s. 122.
43. Anne Birgitte Richard, *Køn og kultur. 1930'ernes og 1940'erne kamp om køn, kultur og modernitet læst gennem kvindernes tekster*. København 2005, s. 489.
44. Ibid., s. 494.
45. Jens Andersen, *Ditlevsen: en biografi*. København 2022, s. 7-9.
46. Jelsbak 2023; Torben Jelsbak, L'esthétique de la vulnérabilité: Auto-analyse et stratégies narratives dans La Trilogie de Copenhague de Tove Ditlevsen, s. 1-188, *Nordiques*, 42, 2022.
47. Julie K Allen. Tove Ditlevsen's Witness of Trauma as a Source of Hope, s. 122-124, *Humanities*, 11 (5), 2022; Anders Juhl Rasmussen, Spaces of psychosis and poetics in Tove Ditlevsen's novel *The Faces*, *Synopsis*, 2021 – <https://medicalhealthhumanities.com/2021/08/09/the-long-read-spaces-of-psychosis-and-poetics-in-tove-ditlevsens-novel-the-faces/>; Sherilyn Nicolette Helberg, A Chaos of Faces: Expressions of Despair in Tove Ditlevsen's *Ansigtterne*, s. 96-113, *Scandinavian Studies* 93 (1), 2021.
48. Jelsbak 2023, s. 53.
49. Jelsbak 2023, s. 54.
50. Lucy Scholes. Re-Covered: A Danish Genius of Madness, *The Paris Review*, 2020 – <https://www.theparisreview.org/blog/2020/12/09/re-covered-a-danish-genius-of-madness/>
51. Jf. Lund 2021.
52. Erik Svendsen, Dansk arbejderlitteratur i 1970'erne og i 2010-20'erne, s. 29-45, i Anker Gemzøe et al. (red.), *Nordisk arbejderlitteratur. Internationale perspektiver og forbindelser*. Aalborg 2023, s. 38-40.
53. Fx Elise Andersen, *Pelle Erobreren: En analyse med hovedvægt på symbolbrug og kvindebillede*, Aarhus 1983.
54. *Barndom*, s. 14.
55. Ibid., s. 14.

56. Ibid., s. 79.
57. Ibid., s. 48-49.
58. Tove Ditlevsen, *Ungdom*; København 2021, s. 6.
59. Martin Andersen Nexø *Ditte Menneskebarn*. København 2015, s. 436.
60. Jf. Guy Standing, *The Precariat. The New Dangerous Class*, London 2014.
61. En viktig undtagelse i nyere skandinavisk forskning er Birthe Sjöberg, Är vi åter vid Volgas stränder? En jämförelse mellan Maksim Gorkijs noveller och Kristian Lundbergs Yarden, s. 52-66, i Beata Agrell et al. (red.). *Inte kan jag berätta allas historia? Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur*, Göteborg 2016.
62. *Ungdom*, s. 16.
63. *Barndom*, s. 12.
64. Ibid. s. 17.
65. *Ungdom*, s. 88.
66. Tove Ditlevsen, *Samlede digte*, København 1996, s. 58-61.
67. *Barndom*, s. 28.
68. *Ungdom*, s. 167-168.
69. Ibid., s. 172.
70. *Ditte menneskebarn*, s. 172.
71. Anker Gemzøe. Almueradikalismen og det revolutionære moderskab. En analyse af Martin Andersen Nexøs *Ditte Menneskebarn*, s. 107-101, i Jørgen Holmggaard (red.), *Analysen af danske romaner*. København 1977.
72. *Ditte menneskebarn*, s. 248.
73. Ibid., s. 91.
74. *Barndom*, s. 19.
75. Martin Andersen Nexø, *Vejs Ende*. København, 1999, s. 450.
76. Jacques Rancière, Good Times or Pleasure at the Barriers, s. 45-94, i Adrian Rifkin, (red.), *Voices of the People: The Social Life of "La Sociale" at the End of the Second Empire*. New York & London 1988, s. 50.
77. Jacques Rancière, *Proletarian Nights: The Workers' Dream in Nineteenth-Century France*, London 2012, s. 263.

Abstract

Nicklas Freisleben Lund og Magnus Nilsson: 'And I really want to own my own time...'. Female working-class literariness in Tove Ditlevsen's *Childhood and Youth*, *Arbejderhistorie*, 1-2, 2024, pp. 30-55.

In several major works, Danish author Tove Ditlevsen depicted her upbringing in working-class Copenhagen in the 1920s and 30s. Yet she has never been ascribed a central position in the tradition of Danish working-class literature. As such Ditlevsen is an illustrative example of the masculine bias characterizing the institutionalized narrative of Danish working-class literature before the 1970s.

Using the case of Ditlevsen as its exemplary entry point, the article addresses the marginalization of female writers and perspectives in the construction of the Danish tradition. Based on i) the examination of Ditlevsen's

reception in Denmark and ii) analytical inquiries into the first two volumes of her memoirs, *Childhood* (1967) and *Youth* (1967), the article argues that the main reason for Ditlevsen's edge position in the history of Danish working-class literature is that she represents a working-class literariness differing from the political-agitational expressions, which historically has been the predominant focus and ideal in Danish working-class literature research and criticism. Approaching and reading Ditlevsen as an author of working-class literature thus not only highlights the often-overlooked importance of class and class-experience in several of her works, but also contributes to a critical reflection on the construction of the tradition of Danish working-class literature and consequently to an expanding reconfiguration of it.

Nicklas Freisleben Lund
Adjunkt i litteraturvidenskab
ved Syddansk universitet
nflund@sdu.dk

Magnus Nilsson
Professor i litteraturvidenskab
ved Malmö universitet
magnus.nilsson@mau.se